

בניני תרגום יזכרנו

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 164

פרשת וישב

ת"י מתרגם את המילים: 'יוסף בן שבע עשרה שנה' - בצאתו מבית המדרש, אך לא תירגם את המילים: 'והוא רעה את אחיו בצאן', ודבר זה מתפרש לכמה פנים: ה'נו"כ' 'הונתן' פירש שכוונת ת"י (במש"כ: 'בצאתו מבית המדרש') לרמוז למה דאיתא במדרש הגדול: **שהיה יוסף לומד הלכה מאביו ומלמדה לאחיו**. וזה הפירוש: 'רעה את אחיו בצאן', שהיה מנהיגם בדבר הלכה כמו שמנהיג הרועה את צאנו. ולפירוש זה מיושב גם מדוע פירשה התורה את גילו של יוסף כאן.

עוד יתכן שכוונתו למה שמפרש ת"י בהמשך, **שהיה מדקדק עמם בדבר הצאן, על שאכלו אבר מן החי**. ולב' פירושים אלו משמע שיוסף כלל לא היה רעה צאן.

אולם ה'אהבת יהונתן' פירש, שכוונת ת"י באמרו: 'בצאתו מבית המדרש' היא לומר **שרק עתה בגיל זה החל יוסף להיות רעה צאן**, ועד עתה למד בבית מדרשו של אביו. לפירוש זה מיושב מדוע פירשה התורה את גילו של יוסף כאן.

על מי ומה היתה הדיבה הרעה

בת"י משמע שאת הדיבה רעה הביא **על בני בלהה וזלפה** עמם היה מתגדל (דכתב שהביא את טבעם רע ולא פירש מי ומשמע שהם אלו שאמורים קודם בני בלהה וזלפה שמכיון שהיה מתגדל עמם ראה את עוונם והגיד לאביו - אהבת יהונתן). ודלא כרש"י שכתב 'כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה, היה מגיד לאביו'.

ומה היתה הדיבה רש"י כתב 'שהיו אוכלין אבר מן החי², ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות'. אולם בת"י הביא שהדיבה רעה היתה רק על אבר מן החי: **שסיפר שראם אוכלים בשר האזניים והזנבות אשר**

הָיָה רָעָה אֶת אָחִיו בְּצֹאן • האם יוסף היה רעה צאן כאחיו?

(לז, ב) אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַ עָשָׂרָה שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת אָחִיו בְּצֹאן וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בְּלָהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבְתָם דְּרָעָה אֶל אָבִיהֶם:

מה הפירוש 'היה רעה את אחיו בצאן', ואם הפירוש שהיה רעה עמהם¹, מדוע לא נכתב: 'רעה עם אחיו את הצאן'?

הספורנו פירש שיוסף לא רעה את הצאן ממש, אלא היה מנהיג ומורה את אחיו במלאכת מרעה הצאן. וכעין זה כתב החזקוני, שמהלשון 'בצאן' (ולא 'הצאן') משמע **ששמר על אחיו שלא ישחיתו הצאן**.

בת"י משמע שיוסף כלל לא עסק ברעיית הצאן:

אֵלֶּין זְרַעִית יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְסָרֵי שְׁנִין הָוָה בְּמִיפְקִיָּה מִן בֵּית מִדְרָשָׁא. וְהוּא טָלָה מִתְרַבֵּי עִם בְּנֵי בְּלָהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי דְאָבִיו. וְאֵייתִי יוֹסֵף יֵת טִיבִיהוֹן בֵּישׁ, דְּחַמְנִין דְּאֶבְלִין בְּשָׂרָא דְתַלְיֵשׁ מִן חֵיוָא חֵיוָא יֵת אֹדְנִיָּא וְיֵת דְנִבְיָא וְאֶתָא וְתַנִּי לְזוֹת אַבְדָּהוֹן:

[אלה משפחת יעקב, יוסף בן שבע עשרה שנה היה בצאתו מבית המדרש. והוא נער מתגדל עם בני בלהה ועם בני זלפה הנשים של אביו, והביא יוסף את טיבם רע, שראם שאוכלים בשר התלוש מחיה חיה, את האזניים ואת הזנבות, ובא והגיד אל אביהם.]

1. כמו שפירש אונקלוס 'עם אחוה'.
2. וכן איתא בפרקי דר"א (פ"ח).

נתלשו מן החיה בעודה חיה.

את פשר המראה שראה יוסף מבאר הפירוש יונתן:

"ושמעתי שכן דרך הרועים בארץ ישראל לחתוך אוזן זונב הבהמה כשהיא חולה כדי שתחזור לבריאותה, וכן עשו הם לרפואה, ויוסף לא ידע כלום מרפואה זו וסבר שלאכילה חתכו".³

ויעויין בשל"ה שפירש, שהאחים אכלו מבהמה שנבראה בספר יצירה שאינה צריכה שחיטה. וב'פרשת דרכים' כתב, שהאחים אכלו מבהמת בן פקועה שהותרה בשחיטת אמה. והאחים סברו שאף שדינם של בני יעקב הוא כישראל ויצאו מתורת בני נח. ויוסף אמנם ידע זאת, אך סבר שלא יצאו מתורת בני נח לקולא ולא הותר להם בהמת בן פקועה.

הָלוֹא אַחֶיךָ רְעִים בְּשִׁכְם • מדוע שלח יעקב את יוסף אל אחיו? ומדוע הוזכר המקום שבו הם רעו?

(לז, יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הָלוֹא אַחֶיךָ רְעִים בְּשִׁכְם לָכֵן וַאֲשַׁלְּחֶךָ אֵלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הֲנִנִּי.

'מה ראה יעקב לשלחו לאחיו, הלא ידע ששונאים אותו' (לשון 'הדר זקנים' הובא להלן)? ולאיזה צורך ציינה התורה שהאחים רועים בשכם?

הספורנו ביאר (מדוע ציינה התורה שהאחים היו בשכם): "לומר שלא היה דרך רחוקה עד שם". כלומר שיעקב לא היה מטריחו לילך למקום רחוק, ומכיון שהמקום קרוב ציוהו שיילך לראות בשלום אחיו. אולם הרמב"ן כתב להיפך: "כי היה מרחק רב ביניהם, ולכן עשו עמו רעה, כי רחוקים היו מאביהם, ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אל מקום רחוק ולא אמר איך אליך והם שונאים אותי".⁴

אולם עדיין לא נתבאר הכיצד שלחו יעקב למקום זה. בת"י מבאר באופן"א את הטעם שציינה התורה את מקומם ובדבריו מתבאר גם מדוע שלחו יעקב אל אחיו:

וְהָיָה לְזִמְנוֹ יוֹמִין, וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף, הָלֹא אַחֶיךָ רְעוּ בְּשִׁכְם, וְדָחִיל אֲנִי⁵ דִּלְמָא יִיתָנוּ חַיָּוָא וְיִמְחִינָנוּ עַל

עֵיֶסֶק דִּי מָחוּז יִתְּחַזְּרֵנָּה וְיִתְּשָׁבֵנָּה וְיִתְּנִי קֶדְתָּא, אֵיתָא כְּדוֹן וַאֲשַׁלְּחֶינָךְ לְוִתְהוֹן, וַאֲמַר לִיהּ הָא נָא.

[ויהי לעת הימים, ואמר ישראל ליוסף, הלא אחיך רועים בשכם, וירא אני שמא יבואו החיזים ויהרגום על המעשה שהרגו את המזוד ואת שכם ואת יושבי העיד, בוא עתה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני].

ת"י מבאר שהמקום בו שהו - שכם, הוא הסיבה שיעקב שלח את יוסף אליהם, כיון שרעו סמוך למקום בו הרגו את שכם וחמור ויושבי העיר, חשש יעקב שמא החיזים (קרוביהם של אנשי שכם, ככתוב לעיל לד, ב' שכם בן חמור החוי' - ששכם אף הוא היה מבני החוי) יבואו לנקום את דמם, ולכך שלח אליהם את יוסף שיתריע בפניהם וידרוש בשלומם. (וכ"ה בספר הישר)..

וכחששו של יעקב חששו גם בניו, ולהלן פסוק יז מבאר ת"י, מדוע הלכו האחים לדותן ולא המשיכו לרעות בשכם, מפני שנודע להם בנבואה שהחיזים רוצים לערוך עמם מלחמה, ויתכן שנבואה זו נודעה אף ליעקב ולכן שלח את יוסף דווקא בעת הזאת.

כיוצא בזה מובא בפירושי בעלי התוס' (הדר זקנים) בשם האב"ע:

וא"ת מה ראה יעקב לשלחו לאחיו, הלא יודע ששונאים אותו. ואומר אבן עזרא, לפי שהלכו במקום סכנה לרעות כי הרגו אנשי שכם. אמר יעקב, שמא יענישו לך ספק הוא, ושיהרגום אנשי שכם אם ימצאום ודאי הוא, ומוטב ליקח הספק מן הודאי. לך אמור להם שישבו פן יכום אנשי שכם מכת חרב.

וכן הביא הרשב"ם מרבינו יוסף קרא: "הלא אחיך רועים בשכם - מקום סכנה, שהרגו אנשי המקום". (וכן בחזקוני)

3. קצת צ"ע שבלשון ת"י נכתב שיוסף ראה אוכלים האזניים והזנבות, ויש ליישב.

4. ראה ברמב"ן שכתב זאת בכדי לבאר מדוע נכתב המקום ממנו נשלח - 'מעמק חברון'. ולכאן אותו טעם יש מדוע נכתב שכם.

5. נוסף עפ"י כת"י ודפו"ר.

בבל. וה' חמשה אלפים גלות שהוא באלף החמישי.

וראה ב'דעת זקנים' שהביא בשם אביו את הדרשה הנ"ל, והוסיף שאת רמז זה רמז המלאך גבריאל ליוסף, וכדברי ת"י שסיפר לו מה ששמע מאחורי הפרגוד שהחלה גלות מצרים. [וע"ע סוטה יא. מה שדרשו על הכתוב (לעיל פס' יד) 'וישלחו מעמק חברון' ובמהרש"א שם].

וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר • מדוע לא היה ראובן נכח דוקא בשעת המכירה?

(לז, כט) וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהֵנָּה אֵין יוֹסֵף בְּבוֹד וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו.

מהו שכתוב "וישב ראובן אל הבור", מהיכן שב?

רש"י פירש (באופן השני): "עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו". ומקורו בב"ר (פד, יט): "והיכן היה (ראובן)? ... רבי אליעזר אומר בשקו ובתעניתו, כשנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד וישב ראובן אל הבור". אמנם יש לידע מדוע דוקא בשעת המכירה הלך ראובן לשקו ולתעניתו?
בת"י מתבאר הדבר:

וְתָב רְאוּבֵן לְגַבְא, אַרְדּוּם לֹא הָוָה עִמָּהוֹן לְמִסְעוּד פֶּד זְבִנְהֵי, דְהָוָה יְתָב בְּצוּמָא עַל דְּבַלְבַל מִצַּע אָבּוּי. וְאַזְל וַיְתָב בֵּינֵי טוּרְיָא לְמִהְדוּר לְגַבְא לְאַסְקוּתָהּ לְאַבּוּי מְאֵם יִסַּב לָהּ אַפְּיוֹ, וְכִיּוֹן דְּתָב וְחִמָּא וְהָא לִית יוֹסֵף בְּגַבְא וּבְנֵע יֵת לְבוּשׁוֹי.

[ושב ראובן לבור, כי לא היה עם אחיו לאכול כשמכרוהו, שהיה יושב בצום על שבלבל יצועי אביו, והלך וישב בין ההרים - לחזור לבור להעלותו (את יוסף) לאביו, אולי ישא פניו¹⁰, וכיון ששב ודאה שיוסף אינו בבור, קרע את מלבושו].

כִּי שָׁמַעְתִּי אֲמָרִים גְּלִיָּה גְּלִיָּה • מה גילה המלאך גבריאל ליוסף ששמע מאחורי הפרגוד?

(לז, יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֲמָרִים גְּלִיָּה גְּלִיָּה וְגו'.

יש לדקדק בלשון הפסוק שאמר 'כי שמעתי אומרים', מי הם האומרים?

המפרשים ביארו לפי הפשט, שהוא שמע את אחי יוסף. וכלשון רבנו בחיי: "כי שמעתי אומרים - יחסר מלת "אותם", כי שמעתי אותם אומרים". וכ"כ רד"ק, וספורנו ועיין רמב"ן. אך עדיין צ"ב מהו הלשון 'כי שמעתי', וכמו שהקשה ה'אגרא דכלה' שלשון "כ"י" בכל מקום הוא נתינת טעם, וכי בגלל שהאיש שמע שאומרים, לכן הם הלכו?

בת"י מתבאר הדבר:

וְאָמַר גְּבִרָא גְּטִלוּ מִפֶּן, אַרְדּוּם שְׁמִיעִית מִפְּתֵר פְּרָגוּדָא, דְּהָא אֲשֵׁתֵי מִן יוֹמָא דִּין שִׁיעֵבוּד מִצְרָא, וְאַתְאָמַר לְהוֹם בְּנִבּוּאָה דְחֹזָאֵי בְּעַן לְמִסְדָּרָא עִמָּהוֹן סְדְרֵי קְרָבָא, בְּגִין בְּן הוּוּ אֲמָרִין גִּיזַל לְדוּתָן.

[ואמר האיש נסעו מכאן, כי שמעתי מאחורי הפרגוד שהחל מיום זה שיעבוד מצרים. ונאמר להם (לאחים) בנבואה שהחיים רוצים לערוך עמהם מלחמה⁶, ולכן היו אומרים נלך לדותן].

ת"י מבאר שמשפט זה לא נאמר כלפי השבטים, אלא המלאך גבריאל⁷ שמע מאחורי הפרגוד שבאותו היום החל שיעבוד מצרים⁸.

ומצינו במדרש שמקשר את הליכת יוסף לשכם לשיעבוד מצרים (והגלויות בכלל). וכך מובא בדרשות ר"י נ' שועיב (תלמיד הרשב"א, לפר' וישב) על הכתוב (לעיל פס' טו): 'וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהֵנָּה תַּעֲהָ בְּשָׂדֵהוּ':

וְאִמְרִינָן בְּמִדְרַשׁ כִּי מִלַּת תוּעָה בְּשָׂדֵה רִמְזָא לְשִׁלְשָׁה גְּלִיּוֹת. הַת' - גְּלוּת מִצְרַיִם. הַע' - גְּלוּת

6. ראה ת"י לעיל פס' יג ובבאורנו שם.

7. ראה ת"י לעיל פס' טו.

8. ראה ת"י לעיל (פס' יד). ועיין באגרא דכלה המבאר על פי המסורה המחברת בין 'וישלחו מעמק חברון' (שם) ל'ועלה הגבול דברה מעמק עכור' (יהושע טו, ז): "עמק עכור נקראים הגליות, כמד"א בהושע (ביז) 'זאת עמק עכור לפתח תקוה', ומרמזת המסורה שבכאן התחיל הגבול אשר דיבר לאברהם בעסק העמק עכור".

9. כתב השפתי חכמים שרש"י דייק מדכ' הכא "וישב ראובן אל הבור", וכתב גבי מרדכי (אסתר ו, יב) "וישב מרדכי אל שער המלך", מה התם שב לשקו ולתעניתו (רש"י שם), הכי נמי.

10. ישא פניו - וימחל לו על שבלבל יצועיו. ולכא' אינו מחמת ששייב לו את יוסף, אלא הבין שכעת שיוסף נעדר מאביו יהיה קשה יותר לקבל את סליחתו. וראה בחזקוני שביאר, שראובן פחד שיעקב יחשוד בו שהוא הרג את יוסף מכיון שניטלה ממנו הבכורה ועברה ליוסף בחטא של בלבוש יצועי בלהה.

בת"י משמע שבני השפחות שהביאו את הכתונת הם אלו שאמרו הכר נא וכו', אמנם בחז"ל (סוטה י:) מבואר שיהודה הוא זה שאמר את הדברים לפני יעקב, והסמיכו מה שנאמר בו (להלן לח, כה) 'הִכָּר נָא לְמֵי הַחֹתָמֹת וְהַפְתִּילִים' ל"הכר" שבפסוקנו:

א"ר חמא ברבי חנינא, בהכר בישר לאביו, בהכר בישרוהו; בהכר בישר - 'הכר נא הכתנת בנך היא', בהכר בישרוהו - 'הכר נא למי'.

ובשכל טוב חיבר את שתי המסורות:

'וישלחו' משמע על ידי שליח, 'ויביאו' 'ויאמרו', הן עצמן, אלא וישלחו ע"י בני השפחות, ויביאו בני השפחות אל אביהם ולא אמרו כלום, אלא זאת מצאנו, בא יהודה ואמר הכר נא הכתונת¹⁵.

ולכאוף כך היא דעת ת"י, דבת"י להלן (לח, כה) מובא להדיא שיהודה הוא זה שאמר ליעקב "הכר נא" וכו'.

וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו • הקשר בין ירידת יהודה לצוואת רבי יהודה החסיד שאחים לא ידורו יחדיו

(לח, א) וַיְהִי בַעֲתַת הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו וּגו'.

לפי פשוטו - "וירד יהודה מאחיו" היינו שפרש מאחיו, ותמוה א"כ למה לא נכתב 'וילך יהודה מאחיו'?

והנה חז"ל דרשו (שמו"ר מב,ג): "וירד יהודה - מאחיו, שאחיו הורידוהו מגדולתו: "ולא היה לו לומר אלא וילך יהודה, (אלא לומר) שהיה לו ירידה מצד אחיו". וכך הובא ברש"י.

ת"י מפרש באופ"א:

וְהוּא בְּעֵדְנָא הַהוּא, וְנַחַת יְהוּדָה מִנְכֶסְוִי וְאִתְפָּרֵשׁ מִן אָחִיו.

ת"י מסביר שדוקא אז פרש ראובן מהאחים, מכיון שהם ישבו לאכול לחם (כמפורש לעיל פס' כה) והוא לא יכל לאכול עמהם מפני התענית¹¹, וכיון שפרש מהם, התרחק לבין ההרים, כדי שיוכל לשוב לבור בחשאי ולחלץ את יוסף ולהשיבו אל אביו¹², ובזה יוכל לתקן את מה שחטא לו כשבבל יצועיו.

וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפְּסִים • מי נשלח להביא ליעקב את כתונת הפסים?

(לז, לב) וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפְּסִים וַיְבִיאוּ אֶל אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הִכָּר נָא הַכְּתֹנֶת בְּנֶךָ הוּא אִם לֹא.

מלשון "וישלחו", משמע שלא הבנים עצמם הביאו את הכתונת אלא ע"י שליח, ואילו מלשון "ויביאו" בהמשך הפסוק משמע שהיו אלו הבנים!?! (שכל טוב), א"כ מי היו שליחים אלו¹³?

בת"י מתבאר הדבר:

וְשִׁדְדוּ בֵּיד בְּנֵי זִלְפָּה וּבֵיד בְּנֵי בְלָחָה יֵת פְּרָגוּד מְצִיד וְאִיתִיּוּהִי לֹת אָבוּהוּן וְאָמְרוּ דָּא אֲשַׁבְּחָנָא אֲשֶׁתְּמוֹדֵעַ בְּדוֹן הַפְּרָגוּדָא דְכֶרֶךְ הִיא אֵן לֹא.

[וישלחו ביד בני בלהה וביד בני זלפה את הכתונת המצויידת, והביאוה לאביהם ואמרו: זאת מצאנו, הכר נא הבגד בנך הוא אם לא].

ת"י מבאר שבני האמהות שלחו את הכתונת ביד בני השפחות. וביארו מפרשי ת"י שיעקב ידע את שנת בני האמהות ליעקב, ואילו הם היו מביאים את הכתונת - היה חושד שהרגוהו, ולכן שלחו ביד בני השפחות שאיתם גדל והיו אוהבים ליוסף, כמו שכתוב לעיל (פס' ב): 'וְהוּא נָעַר אֶת בְּנֵי בְלָחָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה', ופירש רשב"ם: "נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה"¹⁴.

11. הדברים נזכרו גם בספרי (ואתחנן פל"א): "וישבו לאכל לחם, וכי עלת על לב שהיו אחים יושבים ואוכלים לחם ואחיהם הגדול אינו עמהם, אלא ללמדך שהיה מתענה כל ימיו".

12. וכ"כ בתנחומא (וישב ס"ג): "מה עשה ראובן, הלך וישב באחד מן ההרים לירד בלילה להעלות את יוסף".

13. ראה ברמב"ן שהביא פירוש אחר למלת "וישלחו" שאינה מענין שליחות, אלא כמו ב'שִׁלַח יַעֲבֹד', מלשון חרב, "שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות", וזאת בשביל שיוכלו לטעון 'חיה רעה אכלתהו'.

14. וכן כתב ת"י, אמנם עיין בלקח טוב ובשכל טוב שפירשו כי היה מתנשא על בני השפחות, וכן דעת הרמב"ן שפירש שהנאמר 'וישאו אותו אחיו' נאמר על בני השפחות. והן בני הגבירות והן בני השפחות שנאוהו, כל אחד מטעמו הוא.

15. פירוש נוסף מביא רמב"ן, שבתחילה שלחו את הכתונת לבית אחד מהם, ואחר שבאו, הביאו אותה ליעקב, כי אילו היו באים יחד עמה היה חשדו מתעורר.

ער נקרא על שם העתיד

עוד עולה מדברי ת"י, שבשמות שנתנו האבות יש רמז על העתיד (וכמו שביאר לעיל בכל אחד משמות השבטים), ואף כאן נרמז עתידו של ער. **שימות עירי בלא צאצאים**. וכלשון המדרש (בר"ר פה"ד): "ותקרא שמו ער, שהוער מן העולם", ומבאר ה'אהבת יהונתן' ש"עירי" הוא לשון ריקון, כמו 'וּתְעַר כְּפֶדָה', ומתרגם יונתן "וְרוֹקֵינָת".

וכלשון ה'שכל טוב':

ויקרא [את] שמו ער, שהוער מן העולם, זה שכבר דרשינן שהראשונים משתמשין ברוח הקודש, לכך מכניין שם לבניהן על שם מעשה שעתידי להיות, ומתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין¹⁶, ומגידים מראשית אחרית.

[והיה בזמן ההוא, וירד יהודה מנכסיו ופרש מאחיו].

ת"י דורש ש"וירד" היינו **שירד מנכסיו**. ומשמע לפי זה שסיבת פרישתו מאחיו הייתה ירידתו מנכסיו. וביאר ה'אהבת יהונתן' עפ"י האמור בספר חסידים שאחים לא ידורו יחד כי זה קשה לעניות. וכיון שיהודה העני, הוא תלה זאת במגורו עם אחיו¹⁶ ולכך ירד מהם.

אמנם בספר חסידים שלפנינו לא כתוב שהוא קשה לעניות, אלא שהוא **קשה ח"ו למיתה**, והסמך זאת על הפסוק 'דכי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם' (שנאמר גבי יבוס). ואולי כוונת ה'אהבת יהונתן' דעני חשוב כמת.

וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר • הַטַּעַם שֶׁנִּקְרָא בשם זה - על שם העתיד

(לחג) וַתֵּהָרַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר.

מי קרא את שמו ער, ומה המשמעות של שם זה?

מלישנא דקרא "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר" - נראה שיהודה קרא את שמו ולא אשתו, וכ"כ הרמב"ן והרד"ק. ואילו בבן השני - אונן, נאמר **וַתֵּקְרָא אֶת שְׁמוֹ** לשון נקבה - שאשתו קראה לו שם. וראה בחזקוני שביאר זאת בפשיטות מכיון שיהודה לא היה בזמן לידת אונן לכך אשתו קראה לו שם. (וע"ע ברמב"ן).

אמנם בת"י מבואר שגם הבן הראשון נקרא על ידי אשת יהודה:

וַאֲתַעְבְּרַת וַיִּלְדַת בֶּר וַקְרַת¹⁷ ית שְׁמִיָּה עֵר, אָרוֹם בְּלֹא
וְלֹד עֵתִיד לְמֹמֶת.

[והרתה וילדה בן וקראה את שמו ער, כי בלא ולד עתיד
למות].

בת"י מבואר שאשת יהודה קראה את שמו, וצ"ע מלשון המקרא, וראה הערה¹⁸.

וַתֵּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אוֹנָן • האם בת"י יש
מקור למנהג (המוזכר ברמ"א) לא להתאבל על
בן בכור

(לח"ד) וַתֵּהָרַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אוֹנָן.

מדוע נקרא שמו 'אונן'?

בת"י מתבאר הדבר:

וַאֲתַעְבְּרַת תּוֹב וַיִּלְדַת בֶּר וַקְרַת ית שְׁמִיָּה אוֹנָן, אָרוֹם
בְּרֵם עֲלוֹי עֵתִיד אֲבוֹי לְאֲתַאבְּלֹא.

[והתעברה טוב וילדה בן וקראה את שמו אונן, כי (רק)
עליו עתיד אביו להתאבל].

מדברי ת"י משמע שדוקא על אונן עתיד יהודה להתאבל אך לא על ער (אחרת במה נתייחד אונן יותר משניהם הלא על שניהם עתיד להתאבל), והוא דבר תמוה. עוד תמוה שהלא גורלם של ב' האחים היה שווה ומדוע א"כ ער נקרא על שם שלא היה זרע על שמו, ואילו אונן על שם שעתידים להתאבל עליו

16. וקדמו בזה האגרא דכלה כאן, עיין שם שמבאר זאת ע"ד הרמז.

17. תוקן עפ"י כת"י לונדון.

18. האהבת יהונתן רוצה לפיכך להגיה בת"י "וקרא". אמנם בכת"י נכתב "וקראת", ועיין במנחת שי שיש ספרים דגרסי "ותקרא" (וכן גירסת המד"ר המובא בפנים).

וצ"ע.

19. לשון רמב"ן: "ולא שהיתה זו כוונת יהודה, אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד".

לזכות את עצמה, אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף, כי היה ליבה כלב הארי".

אכן חז"ל (סוטה י): פירשו 'היא מוצאת מלשון מציאה:

'היא מוצאת', היא מיתוצאת מיבעי ליה, א"ר אלעזר, לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל וריחקו, בא גבריאל וקירבן [היא מוצאת' משמע לשון מציאה, רש"י].

כלומר שתמר איבדה את סימניה, ולאחר שמצאתם בא סמאל וריחקו ובא גבריאל וקירבן.

ת"י מקבל את שני הפרושים, ובפשט הפסוק מפרש שהיא יוצאת להישרף, ומוסיף ע"ז מדרש שאיבדה את המשכונות וה' שלח מלאך שהאיר את עיניה ומצאתו²⁰:

תמר מתאפקא לאתקדא, ובעת תלת משכוניא ולא אשבחתנן. תלת עיניה לשמי מרומא וכן אמרת, בבבועי ברחמי מן קדמך יי עני יתי בחדא שעתא אנקיי ואנהר עיני ואשבח תלת סחדי, ואנא מקיימא לך מן חדציי תלתא קדישייא דמקדשין שמך ונחתין לאתון נורא בבקעת דורא. בה שעתא דמו קדשא בריך הוא למיכאל ואנהר עיניה ואשבחתנן. ונסיבת יתהון וטלקת יתהון קמי רגלי דיניא, ואמרת: גברא דאלין משכוניא דידיה מנה אנא מעברא. ואף על גב דאנא יקדא לית אנא מפרסמא ליה, בדם מדי עלמא יתן בלבביה דיכיד יתהום וישוייב יתי מן דינא דבא הדין, וכיון דחמא יתהום יהודה אכר יתהום. בכך אמר בלבביה טב לי בהית בעלמא הדין דהוא עלם עביר ולא נבהית באנפי אבהתי צדיקיא בעלמא דאתי. טב לי יקיד בעלמא הדין באישא טפיא ולא ניקד בעלמא דאתי באישא אכלא אשא דמיכלא קביל מיכלא הוא. לפום דאמדיית ליעקב אבא אכר בדון פרגודא דברך לפום בן צדכית למשמע בבני דינא למן אינון סיטומתא וחוטיא וחוטדיא האלין.

[תמר מוצאת להישרף, וביקשה את שלשת המשכונות ולא מצאתן. תלתה עיניה למדום ואמרה, בבקשה ברחמים מלפניך ה' ענה אותי בזאת שעת צרתי, והאר עיני ואמצא שלשת עדי, ואני מעמידה לך מחלציי שלשה קדושים שמקדשים שמך ויודדים לכבשן האש בבקעת דורא. באותה שעה דמו הקב"ה למיכאל והאיר עיניה ומצאתו, ולקחתו והשליכה אותו לרגלי הדיינים ואמרה, האיש שמשכונות אלו שלו, ממנו אני מעוברת, ואף על פי שאני נשרפת אין אני מפרסמת אותו אבל רבון העולם

הלא לשניהם התרחשו אותם מאורעות?

התורה תמימה (בהערה ז) ביקש למצוא מהת"י מקור למנהג הנזכר ברמ"א (יו"ד שעד, יא, ומובא כבר בריב"ש סי' צה) **שלא להתאבל על מיתת הבן הבכור** (כי הוא קדוש לה', ריב"ש שם). וכך גם ד"ק המהרי"ל דיסקין כאן.

אמנם הרמ"א כתב שזהו מנהג של טעות (וכלשון הריב"ש שם: "וכי מפני שהוא ראשון, אינו בנו? ואפי' היה בכור לכהן, וצריך לפדותו ממנו, מי הוציאו מחזקת בנו, שלא יהא לבו דוה עליו").

ויש שדחו דיוק זה מהמילה 'ברם' והוכיחו שת"י לפעמים משתמש במילה זו לבטאות 'גם', (כמו בפרשתנו לעיל לז, לה) כלומר שלא רק על ער אלא גם עליו עתיד אביו להתאבל, ולפ"ז מדויק מת"י להפך שיש להתאבל על בן בכור.

ושמא אפשר לומר עפ"י מה שהקדמנו בפס' הקודם, שנצנצה באבות רוח הקודש וקראו את שמות ילדיהם ע"ש העתיד להיות. ומפשטי המקראות נתבאר שאת השם הראשון נתן יהודה, ואת שמות הבנים האחרים נתנה אשתו, והנה כתב ה'שכל טוב' (בפסוקנו) **שבתחילה לא פיעמה רוח הקודש באשת יהודה**, אבל 'לאחר שנשתרשה ביראת שמים' פיעמה בה רוח הקודש, וקראה שמו אונן על שם שהביא אנינה לעולם. ולפי זה אפשר שהדגש בדברי ת"י הוא שעתה הבחינה אשת יהודה שבנה זה עתיד להביא אנינות לעולם, (מה שלא הבחינה בבן הקודם) ולכן קראה לו על שם העתיד, אבל זה לא שולל שעל הבן הבכור ג"כ יתאבלו, אלא שהיא לא ראתה זאת עד כה.

הוא מוצאת ♦ מדוע לא הוציאה תמר את

המשכונות תיכף כשנתבעה בבית דין?

(לה, כה) הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הבר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה.

מה הפירוש 'היא מוצאת'?

רש"י פירש מלשון יציאה - "היא מוצאת - לישרף". וצ"ב מדוע רק בשלב זה הוציאה תמר את הסימנים, הלא ביקשה להציל את עצמה וכלשון הספורנו: 'שלא נפל לבה מהשתדל

20. פירוש נוסף מובא בלקח טוב, ש"מוצאת" מלשון הצתה. והמנחת שי מביא בשם ר"ח (הובא בתוס' ב"מ נט.) דגרסינן בקרא "מוצת" בלא אל"ף, וכן משמע מפירוש הטור. אולם הביא דברי הריטב"א שלא נמצא כגירסא זו בכל הספרים.

אולם ת"י פירש זאת באופן אחר:

וְאָמְרָת, מָה תִּקְוֶה סָגִי תִּקְיַתָּא, וְעַלְךָ אֵית לְמִתְקוֹף
דְּאַנְתָּ עֵתִיד לְמַחְסֵן מַלְכוּתָא.

[ואמרה: מה חוזה גדול התחזקת²¹, ולך ראוי להתחזק כי
אתה עתיד לירש המלוכות].

ת"י מפרש אמירה זו כקריאת התפעלות, כאומרת: "ראו מה
גודל החוזק שהתחזק זה", ולפי זה מסביר ת"י שהפסוק
מתחלק לשניים: 'מה פרצת' [מהו גודל החוזק]. 'עליך פרץ'
[לך ראוי להתחזק], כי אתה עתיד לרשת את המלוכות. וכתב
ה'אהבת יהונתן' שכן מורה פיסוק הטעמים, שיש טיפחא על
'פרצת', המורה על הפסק (וע"ע בהכוה"ק שהאריך בזה).

וַיִּקְנְהוּ פּוּטִיפֶר סָרִיס פְּרָעָה • מִמִּי פּוּטִפִּיר קִנְהָ אֶת יוֹסֵף, מֵהִישְׁמַעֲלִים אֹו מֵהַמְדִּינִים?

(לט,א) וַיִּוְסֵף הַיֹּדֵד מִצְרִימָה וַיִּקְנְהוּ פּוּטִיפֶר סָרִיס
פְּרָעָה שׂוֹר הַטְּבָחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמַעֲלִים
אֲשֶׁר הוֹרְדָהוּ שׁוּמָה.

בפסוק זה יש כמה ענינים הצריכים ביאור, מהו התואר
"שר הטבחים"? ומדוע נקרא סריס? ומה משמעות השם
"פוטטיפר", ולהלן (מא,מה) כתוב: וַיִּתֶּן לוֹ אֶת אֶסְנַת בַּת פּוּטִי
פְּרָעָה כִּהֵן אֵן לְאִשָּׁה, ופירש רש"י (עפ"י סוטה יג): שפוטטיפר היינו
פוטטיפרע²² וצ"ב מה משמעות שינוי זה?

עוד קשה, שכאן כתוב שהישמעאלים מכרו את יוסף למצרים,
ואילו לעיל (לז,לו) כתוב שהמדינים מכרוהו למצרים²³.

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּוְסֵף אֶתְחַת לְמִצְרַיִם וְזִבְנָה פּוּטִיפֶר - עַל דְּחִמְיָה שְׁפִיר
בְּגִין לְמַעַבְד עִמָּה מְשֻׁבְּבִיָּה דְּכּוּדָא, וּמִן יַד אֶתְגָּזַר
עֲלוּי וּבִישׁוֹ שְׁעִבְזוּי וְאֶסְתְּרָס - וְהוּא דְּבָא דְּפְרָעָה
רַב סְפּוֹקְלִטוּדִיא גְבַד מִצְרָאִי, בְּעַדְבְּנוּתָא מִן עַדְבָּאִי
דְּאֶחְתִּיהִי לְתַמּוֹן.

יתן בלבבו שיכיד אותם ויציל אותי מהדין הגדול הזה.
וכיון שראה אותם יהודה הכיר אותם, אז אמר בליבו,
טוב לי בושתי בעולם הזה, שהוא עולם עובר ולא אבוש
בפני אבותי הצדיקים בעולם הבא, טוב לי שריפה בעולם
הזה, באש כבה ולא אשרף בעולם הבא, באש אוכלת אש,
שמידה כנגד מידה היא, לפי שאמרת לי עקב אבא הכר
עתה כתונת של בנד, לפיכך הוצרכת לשמוע בבית דין
למי הם החזותמת והחוטאים והמטה האלה].

גַּם עַל יְהוּדָה נִגְזַר עוֹנֵשׁ שְׁרִיפָה וְנִיֻּצַל עַל יְדֵי הַבַּת קוֹל

ת"י מביא מדרש על תפילתה של תמר למצוא את המשכונות,
ועל מאמרו של יהודה לאחר שראה את המשכונות שאמר
טוב לי להתבייש בעולם הזה שהוא עולם עובר ולא להתבייש
בעולם הבא בפני האבות. ולאחמ"כ אמר: טוב לי להישרף
באש של העולם הזה ולא באש אוכלת אש של העולם הבא.

לכאור' כוונתו למה שמובא במדרש (ב"ר) שהבי"ד גזרו שריפה
אף על הבועל, וזאת למרות שעל פי דין הבועל פטור, מכל
מקום היתה זו הוראת שעה למגדר מילתא היות והדור היה
פרוץ בעריות (רא"ם), ולכך כשיהודה הודה קיבל על עצמו
את גזר הדין ואמר מוטב שאשרף בעולם הזה ולא אשרף
בעולם הבא וכו', אמנם לבסוף ניצל מעונשו על פי הבת קול
שאמרה: 'ממני יצאה הדבר הזה'. וכך אמרו במדרש (פ"ה י"א):

אָמַר רַב הוֹנָא הוּא מוֹצֵאָתָא, הִיא וְהוּא צְרִיכִין לְצֵאָתָא.

מָה פְּרָצָתָ עֲלֶיךָ פְּרָץ • תְּמִיחַת הַמִּילַדַת, או נבואה על שם העתיד?

(לח,כט) וַיְהִי כְּמֹשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יֹצֵא אֶחָיו וְהִנֵּה אָמַר מָה
פְּרָצָתָ עֲלֶיךָ פְּרָץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּרָץ:

לפום ריהטא נראה פירוש הפסוק מלשון תמיהה,
שהמילדת תמחה על זה שפרץ לצאת הראשון: "מדוע
פרצת פרץ?"

21. התרגומים ורש"י פירשו "פרץ" מלשון חוזק, ורמב"ן פירשו כמו פורץ גדר, ועיין בהכוה"ק שהאריך להצדיק שיטה הראשונה.

22. אמנם רשב"ם כתב שם כי לפי הפשט אלו שני אנשים שונים, וכן נראה מת"י שם.

23. אמנם רש"י (שם ספ"י כח) כתב שנמכר פעמים הרבה, אבל זה אינו מתרץ את השאלה מי בסופו של דבר מכרו למצרים.

הבא" (סוטה ג:). וצ"ב מהו להיות עמה לעולם הבא?
בת"י מתבאר הדבר:

וְלֹא קִבֵּל מִנָּה לְמִשְׁכּוֹב גְּבִיהָ, לְמַהוּי מִתְחַיֵּב עִמָּה בְּיוֹם
דִּינָא רַבָּא לְעֵלְמָא דְאַתָּי.
[ולא קיבל ממנה לשכב איתה, להיות מתחייב עמה ביום
הדין הגדול לעולם הבא].

ת"י מפרש ש"לשכב אצלה" זהו החטא, ו"להיות עמה"
זהו העונש ליום הדין לעתיד לבוא. דברים דומים מובאים
בתנחומא (וישב סימן ח): "לשכב אצלה בעולם הזה, להיות
עמה - לעולם הבא בגיהנם". וכן איתא בשאלתות (ריש פרשת
וזאת הברכה) 'להיות עמה - ליום הדין'.

גם הבעל הטורים בפירושו דרש זאת בדרך גימטריא:
"להיות עמה - בגימטריא 'אל תוך גיהנם'". וכן מפורש בסוטה
(שם) דמהך קרא ילפינן שכל העובר עבירה בעוה"ז מלפפתו
והולכת לפניו ליום הדין וקשורה בו ככלב. (ואולי לפי הדרש שם
מדובר על העבירה ולא על העוברה).

וְתֹאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ • מה הראתה להם אשת פוטיפר?

(לט, יד) וְתֹקְדָא לְאַנְשֵׁי בֵּיתָהּ וְתֹאמֶר לָהֶם לֵאמֹר
רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֲבָדִי לְצַחֵק בָּנוּ וְגו'.

מהו שאמרה "ראו" הביא לנו וגו', מה הראתה להם, הלא
רק טענתה בפיה?

בת"י מתבאר הדבר:

וְדַמְתָּ חֲלֻבֹנָא דְבֵיעָתָא בְּדַרְגָּשָׁא, וְקָרַת לְאַנְשֵׁי בֵּיתָהּ
וְאָמַרְתָּ, חֲמוֹן שְׂכַבְתָּ זֶרְעָא דְאַטִּיל דִּין דְאַיְתִּי רְבוּנְכוֹן
לְנָא גְבַר עֲבָרָאִי לְמַגְחוּךְ בְּנָא.

[וזהשליכה חלבון של ביצה במיטה, וקראה לאנשי ביתה
ואמרה, דאו שכבת זרע שהטיל זה שהביא אדונכם לנו
איש עבדי לצחק בנו].

[ויוסף הורד למצרים וקנאו פוטיפר, לפי שראהו יפה,
בשביל לעשות עמו משכב זכור, ומיד נגזר עליו ויבשו
אשכיו ונסתרס, והוא שר לפרעה, שר ההורגים איש מצרי.
(קנה את יוסף) בערבות מהישמעאלים שהורידוהו לשם].

מדברי ת"י מיושבים הדברים, שר הטבחים הוא ראש
ההורגים אשר לפרעה, וכינויו כסריס קשור קשר הדוק לזה
שרכש את יוסף, כיון שרכשו לדבר עבירה, גזרו עליו משמים
שלא יוכל לעשות את זממו²⁴. ומכאן - היינו פוטיפר היינו
פוטיפרע, ובתוספת העי"ן לשמו, בא הרמז למה שקרה לו²⁵.
כמבואר בסוטה (יג:):

וּיקְנֶהוּ פוּטִיפֶר סָרִיס פְּרַעֲה - אַמֵּר רַב, שְׁקִנְאוּ לְעַצְמוֹ
[למשכב זכור מתוך יופיו, רש"י], בֵּא גְבַרְיָאֵל וּפִרְעוֹ,
מַעֲיָקָרָא כְּתִיב פוּטִיפֶר, וְלִבְסוּף פוּטִיפֶרַע.

מי מכרו למצרים?

ולענין השאלה מי מכרו למצרים, מבואר בת"י שלא
הישמעאלים הם שמכרוהו, אלא הם היו ערבים על המכירה,
לפי שפוטיפר חשד שהמדנים שרצו למכור את יוסף חטפוהו
שלא כדין, והדברים מבוארים בהרחבה בשכל טוב:

אִישׁ מִצְרִי - אִישׁ עָרוֹם, שֶׁהַמִּצְרִיִּים גִּנְבִים, וְהַגְּנָבִים
עָרוֹמִים הֵם, וְמָה הִיתָה עֲרוֹמוּמִיתוֹ? אַמֵּר, בְּכָל מְקוֹם
גְּרַמְנִי, פִּי הַלְבוֹן, מִזְכֵּר אֶת הַכּוֹשִׁי, וְכַאֲן כּוֹשִׁיִּים מִזְכְּרִים
אֶת גְּרַמְנִי, אֵין זֶה עֲבָד! אֵלֵא הִבִּיאוּ לִי עֵרֵב, שְׁנֹאמֵר
'מִיד' הִישְׁמַעְאֵלִים, אֵין "מִיד" אֵלֵא לִשׁוֹן עֲרָבוֹת,
שְׁנֹאמֵר (לְהֵלן מִגִּט) אֵנְכִי אֵעֲרָבְנוּ מִיִּדִי תְּבַקְשׁוּנוּ.

לְשֹׁכֵב אֶצְלָהּ לְהִיּוֹת עִמָּה • ביאור הכפילות

(לט, ו) ... וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לְשֹׁכֵב אֶצְלָהּ לְהִיּוֹת עִמָּה.

מה כפל הענין - לשכב אצלה/להיות עמה?

רשב"ם והספורנו מפרשים כפשוטו שנזהר לא 'להיות עמה'
- לא להתייחד עמה. אך רש"י מפרש שלהיות עמה היינו
לעולם הבא. וכדאיתא בחז"ל: "ולא שמע אליה לשכב אצלה
להיות עמה, לשכב אצלה - בעולם הזה, להיות עמה - לעולם

24. וראה ברמב"ן להלן (מ, ב) שפירש את הלשון 'סריסי פרעה' שנאמרה אצל שר המשקים ושר האופים, מלשון סירוס: "היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שר המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם", עיי"ש. אמנם ת"י שם לא כך פירש.

25. וראה ברמב"ן (פסוק יט) שהקשה מכח זה על רש"י שפירש מה שאמרה אשת פוטיפר 'כדברים האלה עשה לי עבדך, שבשעת תשמיש אמרה לו כך, והלא היה סריס עיי"ש. וע"ע בדעת זקנים שם.

והלא בן מות היה אם אמת היה הדבר, אלא שהכיר הדברים שהיו שקר אמר לו אני יודע שאין הדבר ממך, אלא שלא לעזוב פסולת לבני, אני נותנך בבית הסוהר.

וכן בשכל טוב מובא כיצד בדקו הדבר:

ויקח אדוני יוסף אותו - בדברים, הביא כומרים ובדקו הדבר, אמרו שימו גחלת של אש על לובן זה אם מפעפע ונימוח, בידוע שהוא שכבת זרע והוא חייב מיתה, ואם היא נצלה בידוע שהוא לובן של ביצה ופטור, בדקו אותו ומצאו שהיא לובן ביצה ופטורוהו²⁷.

ולהלן (מזכב) מובא בת"י שמשום שהצילוהו הכהנים, יוסף לא שיעבד את אדמתם לפרעה כאשר קנה את כל אדמות מצרים.

חֲטָאוּ מִשְׁקָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהֶאֱפָה ♦ חטאם החמור של שר המשקים ושר האופים

(מ,א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חֲטָאוּ מִשְׁקָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהֶאֱפָה לְאֲדֹנָיָהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם.

בפסוק לא נתפרש במה חטאו המשקה והאופה של מלך מצרים?

רש"י פירש (עפ"י המדרש ב"ר פח, ב) שהתרשלו בהכנת מזונותיו של המלך, זה נמצא זבוב בכוסו²⁸, וזה נמצאה אבן בפתו. במדרש (שם) הובאה דעה נוספת: "רבי אביתר אמר ביקשו להזדווג לבתו של מלך".

ת"י לעומת זאת מפרש שחטאם היה חמור יותר:

והנה בְּתֵר פְּתַגְמֵיָא הָאֵלִין, וְאֶתְחִוָּא לְמִימְרֵי סְרַחוּ רַב מְזוּגֵיָא דְמִלְכָּא דְמִצְרַיִם וְרַב נְחִתוּמֵיָא, וְאֶתְיַעֲטוּ לְמִדְמֵי סְמָא דְמוֹתָא בְּמִיבְלָהּ וּבְמִשְׁקֵיהּ, לְמַקְטֵל לְדְבוּנָהוּם לְמִלְכָּא דְמִצְרַיִם.

[ויהי אחר הדברים האלה, ויוגד לאמר, חטאו ראש המוזגים של מלך מצרים וראש האופים, והתייעצו להטיל סם המזוזת במאכלו ובמשקהו, להרוג את אדונם מלך מצרים].

ת"י מפרש שאשת פוטיפר זייפה את מעשה העבירה, באמצעות חלבון ביצה ששפכה על מיטתה, שהוא דומה לשכבת זרע (יעויין בגיטין נז).

ולאור זאת מוסיף ת"י בפסוק הבא דבר חידוש שפוטיפר ידע שיוסף לא חטא, ראה להלן.

וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֵּהָר ♦ מדוע הסתפק

פוטיפר בעונש זה ולא הרג את יוסף?

(לט,כ) וַיִּקַּח אֲדֹנָי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֵּהָר וְגו'.

מהו לשון "ויקח", מדוע לא מספיק לכתוב "ויתנהו אדוני יוסף בבית הסוהר". וכמו כן, מדוע הסתפק במאסר ולא הרגו על חטא כה חמור?

על השאלה השניה תירץ הרמב"ן ג' אפשרויות: א. שלא הרגו מפני אהבתו. ב. שהיה נס מאת ה'. ג. בהכירו צדקת יוסף הסתפק בדבריה. וכעין זה כתב הספורנו שלא האמין לה כי האמין יותר לדברי יוסף. וחזקוני כתב טעם נוסף: מפני שלא היה עדים בדבר²⁶.

ת"י לשיטתו שאשת פוטיפר הראתה להם לובן של ביצה שהטילה במיטתה, מפרש כאן באופ"א:

וְנִסְיָב עֲטָתָא דְבוּנֵיהּ דְיוֹסֵף מִן בְּמִדְנֵיָא, דְבִדְקוּ דְחֶלְבוֹנָא הוּא, וְלֹא קָטַל יִתְיָה וַיְהִיבָהּ בְּבֵי אֲסִירֵי.

[ונטל עצה אדוני יוסף מן הכומרים, שבדקו ומצאו שחלבון הוא (ולא שכבת זרע), ולא הרג את יוסף ונתנו בבית הסוהר].

לדברי ת"י פוטיפר התייעץ עם הכמרים שבדקו את החלמון והכירו שהוא חלבון ביצה, וידע שיוסף לא חטא. ומכל מקום נתנו בבית האסורים מהטעם המבואר בחז"ל ("ב"ר פז, ט):

ויקח אדוני יוסף אותו, א"ל ידע אנא דלית הוא מנך, אלא שלא לערבב פסולת בבני.

ובלקח טוב מובא ביתר הרחבה:

26. וראה בהמש"ד החזקוני טעם נוסף מהמדרש אגדה.

27. דברים אלו מבוססים לכאורה על דברי הגמ' בגיטין (נז): "לובן ביצה סולד מן האור, ושכבת זרע דוחה מן האור".

28. החזקוני פירש שחטא במה שעירב מים בין.

שר המשקים זה היה תחילת דבורו "בחלומי", שהוא לשון חלימות ובריאות, שהוא מלשון 'ותחלימני והחייני' (ישעיה לח.טז), ונצול ונדון לחיים וחזר למעלתו. אבל שר האופים התחיל "באף", שאמר 'אף אני בחלומי', ונדון למיתה.

ב'ביאור יונתן' פירש את רוגזו של שר האופים, עפ"י המובא בתוספות השלם (פסוק ה אות א) ששניהם חלמו שאחד עולה לגדולה ואחד נתלה, ולאחר ששמע שר האופים שחבירו עולה לגדולה הבין שהוא זה שעתיד להיתלות ולפיכך היה זעף.

וַיֵּשֶׁב אֶת שֵׁר הַמְּשָׁקִים • כִּיצַד נִיצַל שֵׁר הַמְּשָׁקִים הַלֵּא זָמַם לַהֲרוֹג אֶת הַמֶּלֶךְ?

(לדעת ת"י לעיל)

(מ, כא-כב) וַיֵּשֶׁב אֶת שֵׁר הַמְּשָׁקִים עַל מִשְׁקָהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל כַּף פְּרָעָה; וְאֵת שֵׁר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף.

מדוע נשתנה ענישו של שר האופים משל שר המשקים?

במפרשים נתבאר (לפי דרכו של רש"י לעיל במהות חטאם) ששר המשקים נמצא אנוס, כי לא יכל לשלוט בזבוב שעף באויר ונפל לכוס פרעה, ואילו שר האופים פשע במלאכתו, כי יכול היה למנוע שלא תבוא אבן במאפה פרעה. אבל לפי ת"י הלא שניהם זממו להמית את פרעה ולמה ייחלק דינם?

(כא): וְאֶתִּיב יָת רַב מְזוּגִיא עַל מְזֻגָה, דְּאִשְׁתַּכַּח דְּלֵא הָוָה בְּעֵטָא הַחַיָּא, וַיְהִיב כְּסָא עַל יָדָא דְּפְרָעָה. (כב) וַיִּת רַב נְחֻתוֹמִי צְלָב, דִּיעֵט לְמַקְטְלָהּ, הִיכְמָא דְּפֶשֶׁר לְהוֹם יוֹסֵף.

[והשיב את שר המשקים על משקהו, כי נמצא שלא היה בעצה ההיא (להרוג את פרעה), ונתן הכוס ביד פרעה. זאת שר האופים צלב, כי יעץ להרגו, כמו שפתר להם יוסף].

ת"י מבאר לשיטתו שאחר דרישה וחקירה נמצא ששר המשקים לא היה באותה עצה שלא נתן סם המות בכוס או שזבוב המות, ושר האופים לבדו זמם להרוג את פרעה. ואם כן, מה שנזרקו לבור עד כה היה משום החשד, ובינתיים, עד יום הולדת פרעה, הוברר הדבר מי אשם ומי נקי.

לדברי ת"י לא היתה כאן רשלנות בעלמא בהכנת מאכליו של המלך, אלא היה כאן ניסיון לרצוח את פרעה. וכך גם מבאר להלן (פסוקים כא - כב) את טעם העונש שניתן לשר האופים בגלל שיעץ להרוג את המלך ואילו שר המשקים ניצל מפני שהתברר שלא נטל חלק בעצה זו.

בספר 'ינחננו' פירש, שאין מחלוקת בין רש"י לדברי ת"י. ואף לדברי ת"י נמצא זבוב בכוס של פרעה אך זבוב זה היה מזבובי המוות השכיחים במצרים, והוכנס לשם בכוונה כדי להרעיל את המלך, וכן האבן שנמצאה בפת היא ממין עץ שהוא סם המוות. (וצ"ע היכן מצינו אבן מעץ)

ולדברי ת"י צריך להבין מפני מה לבסוף סלח פרעה לשר המשקים, ועיין בזה להלן.

אָף אֲנִי בַּחֲלוּמִי • שֵׁר הָאֹפִים פֶּתַח בִּלְשׁוֹן רוּגֵז - מִשְׁמַעוֹת אוֹפֵן סִיפּוֹר הַחֲלוּם

(מ, טז) ...וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף אָף אֲנִי בַּחֲלוּמִי וְגו'.

בפשוטו של מקרא הלשון 'אף' משמעותו 'גם'. והיינו ששר האופים סיפר שאף הוא ראה בחלומו דברים הדומים לחלום שר המשקים.

אולם ת"י פירש זאת באופן א":

וְשָׂרֵי לְמַלְלָא בְּלִשְׁן רִגְזָא, וְאָמַר לְיוֹסֵף אוּף אֲנָא הָוִית חֲמִי בַּחֲלוּמִי וְכו'.

[ופתח לדבר בלשון רוגז ואמר ליוסף אף אני ראיתי בחלומי וכו'].

ת"י מוסיף ששר האופים פתח את דבריו בלשון רוגז. ונראה שת"י מפרש את לשון הכתוב 'אף אני ראיתי בחלומי', מלשון אף ורוגז, וכן מצינו שדרשו חז"ל (בר"ר י"ט, ב):

אמר רבי חנינא בן סנסן, ארבעה הן שפתחו באף, ונאבדו באף, ואלו הן, נחש, ושר האופים, ועדת קורח, והמון... שר האופים 'אף אני בחלומי'.

ובילקוט (אסתר רמז תתרנו):

פיו (של המון) הכשילו (שאמר 'אף לא הביאה'), שכן הוא אומר בשר האופים 'אף אני בחלומי' - ונצלב.

ונתבארו הדברים בדברי רבנו בחיי (לעיל פס' ט):

ראוי לאדם שיזהר בתחלת דבורו בספור חלומות, כי

פתרון חלום שר האופים

(יח) וְאָמַר יוֹסֵף וְאָמַר דִּין הוּא פּוֹשְׁרָנִי, תִּלְתָּא סְלִיא תִּלְתֵי שַׁעֲבֻדָּא הֵינּוּ דְעֵתִידִין לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתַּעֲבָדָא. וְאָנֹת רַב נְחֻמִּי תְקַבֵּל אֲגַד בֵּישׁ עַל חֲלֻמֶךָ בֵּישׁ דְחֲלֻמַּת דְפֶשֶׁד לִיה יוֹסֵף יַת מַה דְשַׁפֵּד בְּעֵינֵי, וְאָמַר לִיה, דִּין לָךְ פּוֹשְׁרָנִי תִּלְתָּא סְלִיא תִּלְתֵי יוֹמִין הֵינּוּ לְקַטְלָךְ:

[וענה יוסף ואמר זה הוא פתרונו, שלשת הסלים שלשת שעבודים הם שעתידיים לבית ישראל להשתעבד. ואתה שר האופים תקבל שכר רע על חלומך הרע שחלמת, שפתר לו יוסף את מה שטוב בעיניו, ואמר לו, זה לך פתרונו, שלשת הסלים שלשה ימים הם להרגך]

הנה לכאורה פתרון חלום אמור להיות פירוש הנבואה הטמונה במראה החלום, אולם בת"י מבואר בעליל שחלק מסיבת פתרון החלום היתה 'שכר טוב לשר המשקים על שבישר בשורה רעה', ודבר זה אמר דרשני.

ואמנם ידועים דברי חז"ל (ברכות נה:): שכל החלומות הולכים אחר הפה, כלומר שניתן כח בפותר לפתור כטוב בעיניו, ולמדו זאת מיוסף שהתורה ציינה בסוף הפרשה שסוף המאורע ששר המשקים שב לתפקידו ואילו שר האופים נתלה, היה 'כאשר פתר להם יוסף', והבינה הגמ' שהדגשה זו לא באה לבטאות את זה שיוסף פתר נכון את החלום, אלא הרבה מעבר לכך, התורה באה ללמדנו שפתרון החלום הוא היה סיבת ההתרחשויות ומכיון שיוסף כך פתר, כך אכן היה.

אמנם מהתבוננות מדברי ת"י נראה שהחלום התחלק לב' חלקים, החלק הראשון היה אכן מראה נבואי שכלל לא נגע לעתידים וענינם של שר המשקים והאופים, אלא עסק בשיעבוד ישראל בארץ מצרים והגאולה משם. וכאן התבשר יוסף בבשורות אלו (כפי שאמר לשר האופים 'תקבל שכר רע על שבישרת לי בשורה רעה' - משמע שעד עתה לא ידע על כך²⁹) שישראל עתידיים להשתעבד במצרים ולצאת משם ביד חזקה.

אך החלק שנגע לשר המשקים ושר האופים, זה היה פתרונו של יוסף כפי שטוב בעיניו, ומכיון ששר המשקים בישר לו בשורה טובה פתר לו שיעלה לגדולה. ולפי ששר האופים בשרו בשורה רעה פתר לו שימות בתליה.

ויש להתבונן מהי הבשורה הרעה שהיתה בחלומו של שר

זה פתרונו • המשמעות העמוקה של

החלום, והפתרון שפתר יוסף כפי ראות עיניו

(מ, יב - יח) וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרוֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרְגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם: (יח) בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פְרֵעָה אֶת רֹאשׁוֹ מֵעֲלִיךָ וְתִלָּה אוֹתָךְ עַל עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת בְּשׂוֹרְךָ מֵעֲלִיךָ:

האם פתרון החלום הוא פירוש הנבואה הטמונה בו, או שבכח הפותר לפתור כפי ראות עיניו, וכפי אשר יאמר כך יהיה? ומה ההבדל בין חלום שר המשקים לחלום שר האופים?

בת"י מתבארים פרטי החלום ועל פיהם מיושבים התמיהות:

פתרון חלום שר המשקים

(יב) וְאָמַר לִיה יוֹסֵף דִּין סוּף פּוֹשְׁרָנָא דְחֲלֻמָא, תִּלְתֵי מִצּוּגִיא תִּלְתֵי אֲבָהָת עֲלֵמָא אֵינּוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, דְּמִן בְּנֵי בְּנֵיחוּן עֵתִידִין לְמִשְׁתַּעֲבָדָא לְמִצְרַיִם בְּטִיט וּבְלִבְנָא וּבְכָל פּוֹלְחָנְהָא בְּאַנְפֵי בְּרָא, וּמִן בְּתַד כְּדוֹן מִתְפָּרְקִין עַל יַד תִּלְתֵי רַעֲיוֹן. וְדִי אֲמַרְתָּ נְסִיבִית יַת עֵינְבִיָּא וְעֲצִרִית יַתְהוּם לְכֶסֶא דְפְרֵעָה וְיַחֲבִית יַת כֶּסֶא לְיָדָא דְפְרֵעָה, הוּא פִּיִּילָא דְרוּגָא דְעֵתִיד פְּרֵעָה שְׁתֵי בְּעַקְבָא. וְאֵת רַב מִזּוּגִיא תְקַבֵּל אֲגַד טַב עַל חֲלֻמֶךָ טַב דְחֲלֻמַּתָּא וּפּוֹשְׁרָנִי דִּין הוּא לָךְ, תִּלְתֵי מִצּוּגִיָּא תִּלְתָּא יוֹמִין הֵינּוּ לְפִזְרָךְ:

[ואמר לו יוסף, זה הפתרון של החלום, שלשת הזמורות שלשת אבות העולם הם, אברהם יצחק ויעקב, שמבני בניהם עתידיים להשתעבד למצרים בטיט ובלבנים ובכל עבודה בפני השדה, ומאחרי כן נגאלים על ידי שלושה ימים. ואשר אמרת לקחתי את הענבים וסחטתי אותם לכוס של פרעה ונתתני את הכוס ליד של פרעה, הוא כוס הרוגו שעתידי פרעה לשנות לבסוף. ואתה שר המשקים תקבל שכר טוב על חלומך הטוב אשר חלמת, ופתרונו זה הוא לך שלשת הזמורות שלשה ימים לגאולתך]

29. קצת צ"ע שהלא התבשר על כך כבר משר המשקים, ומהי הבשורה הרעה שנוספה בחלום שר האופים.

החזקה אשר עשה ה' במצרים, ומתוך כך יצאו בני ישראל משם ביד רמה.

ואילו שר האופים חלם רק על השיעבוד ולא על הגאולה³⁰ לכך חלומו היה 'בשורה רעה' ופתר לו יוסף שימות בתליה³¹.

המשקים, הלא שניהם חלומו על שיעבוד ישראל ביד מצרים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. ומדוע איפוא חלמו של שר האופים היה בשביל יוסף בשורה טובה, ואילו חלומו של שר האופים היה בשורה רעה?

ולכאורה הביאור בזה שבחלום שר המשקים היתה תוספת והיא הגשת הכוס על ידי פרעה שמשמעותה שתיית כוס התרעלה לפרעה ומצרים, והם האותות והמופתים והיד

30. ראה בתרגום ירושלמי שהכניס את הגאולה גם בחלומו של שר האופים, ולפ"ז צ"ע. עוד צ"ע היכן זה נרמז בחלום.

31. יש להביא אסמכתא לכך שבתרגום ירושלמי כאן מבואר כדברי ת"י עם תוספת אחת, והיא שפתרון החלום של שר האופים "לא הוה יוסף ידיע ליה", ולכאן משמעותו שיוסף לא ידע את פתרון חלום שר האופים ולכן פתר לו כפי הטוב בעיניו. ולכאן הלא גם לשר המשקים פתר כטוב בעיניו וכאמור שלא היה זה חלק מנבואת החלום ומה הפירוש שיוסף לא ידע יוסף את הפתרון? ויתכן שמה שיוסף לא ידע הוא בעיקרו של החלום בחלקו הראשון הנוגע לשיעבוד ישראל לא ידע יוסף מה נוסף בחלומו של שר האופים על חלומו של שר המשקים, שכבר שם סופר על הגלות ועל הגאולה. עוד יתכן שלא הבין את משמעות אכילת העוף מהסל - ואמנם פירש זאת כטוב בעיניו לעתידו של שר האופים, אך את הנבואה לענין ישראל בגלות מצרים לא ידע. ואכן לא מצינו על כך פירוש בתרגומים.